

Začátkem března 2011 oslavil kulaté životní jubileum Petr Ráb, člen předsednictva Akademické rady AV ČR a také redakční rady Živy. Přejeme mu vše nejlepší, hodně zdraví, úspěchů a spokojenosti.

Jiří Gaisler

RECENZE

Ivan Horáček, Marcel Uhrin (eds.): A tribute to bats. A collection of contributions on selected topics of bat research and bat conservation

Málokdy bývá u nás publikována kniha, která obsahuje sdělení o výsledcích výzkumu, je psána anglicky a přitom výslovně odmítá být vědeckým spisem. A přece právě to napsali editoři hned v úvodu čtyřsetstránkové publikace o výzkumu a ochraně netopýrů: „Tato kniha není míněna jako přísně vědecké pojednání... Je to jen takový pokus o projev úcty k netopýrům.“

Mimořádná kniha vznikla za mimořádných okolností. Původně byla míněna jen jako soubor informací o netopýrech České republiky a Slovenska pro účastníky dvou setkání – 15. Mezinárodní konference o výzkumu netopýrů a Setkání zástupců účastnických států EUROBATS (organizace na ochranu netopýrů v Evropě). První ze zmíněných akcí se konala v srpnu, druhá v září 2010, obě v Praze. Díky podpoře Ministerstva životního prostředí ČR, dalších sponzorů a nadšení autorů se publikace poněkud rozrostla. Editoři sice provedli – pokud jim to časová tíseň dovolila – určitý výběr příspěvků, ale nebránili se různorodosti a místy až nesourodosti výsledného díla. Přitom si ale důsledně hlídali formální úpravu tak, aby měl výsledek vysokou estetickou hodnotu. K té přispívá, kromě technicky dokonalých grafů a map, především soubor 235 barevných fotografií netopýrů a jejich životního prostředí. Na černobílých a barevných snímcích jsou představeni také hlavní aktéři výzkumu netopýrů u nás a zahraniční účastníci mezinárodních setkání, která se konala v tehdejší Československu, včetně První mezinárodní konference o výzkumu netopýrů v září 1968 na zámku v Hluboké nad Vltavou.

Kniha je rozdělena do pěti oddílů. První podává historii chiropterologie (termín odvozen od názvu řádu letounů – *Chiroptera*) v ČR a na Slovensku, přibližně od dob působení velkého přírodovědce 19. stol., pražského rodáka Friedricha Antona Kolenatiho, do současnosti. Samostatné kapitoly pojednávají o třech mezinárodních konferencích, které se uskutečnily v Čechách a na Moravě a byly zcela nebo částečně věnovány výzkumu netopýrů. První část knihy obsahuje také informace o dnešních společnostech pro ochranu netopýrů v ČR a na Slovensku a o některých akcích zaměřených na ochranu netopýřích populací. Ve druhém

oddílu jsou stručně popsány metody a výsledky několika dlouhodobých projektů. V první kapitole najdeme výsledky kroužkování netopýrů v ČR a na Slovensku v letech 1948–2000. Za tuto dobu bylo okroužkováno 89 108 netopýrů 23 druhů a zjištěny cenné poznatky o přeletech a stáří včetně druhého nejvyššího věku doloženého v rámci celého řádu letounů. Druhá kapitola přináší výsledky sčítání netopýrů na zimovištích, které se uskutečňuje od 50. let 20. stol., jednotnou metodikou od r. 1969 a bez odchytu netopýrů od r. 1981. Třetí a čtvrtá kapitola obsahují

výsledky monitorování netopýřích populací v letním období, a to pozorováním v úkrytech mateřských kolonií, odchylem do sítí na lovištích nebo místech sociálních kontaktů a detekcí echolokačních signálů. Souhrnem lze konstatovat, že v posledních letech je početní vývoj populací u většiny druhů pozitivní. Asi nejdůležitější částí knihy je třetí oddíl zabývající se rozšířením, výskytem a početností všech 28 druhů netopýrů České a Slovenské republiky. U každého druhu včetně nedávno objeveného netopýra Alkathoe (*Myotis alcathoe*) a netopýra nejmenšího (*Pipistrellus pygmaeus*), odlišeného jen o málo dříve od příbuzného netopýra hvízdavého (*P. pipistrellus*), jsou mapy nálezů podle kvadrátů mapovací sítě území ČR a Slovenska. Pojednání o jednotlivých druzích provázejí kvalitní fotografie s některými detaily použitelnými při určování. Předposlední oddíl knihy obsahuje 18 „případových“ studií (case studies) z nejrůznějších oblastí výzkumu netopýrů. Většinou jde o výtah z jedné nebo několika publikací vydaných během dlouhého časového rozpětí od 60. let minulého stol. do současnosti. Dozvíme se např. o netopýrech Afghánistánu nebo Alžírsku, o potravě

1 Netopýr večerní (*Eptesicus serotinus*) patří k větším druhům našich netopýrů. Vylétá časně večer a loví hmyz v okolí vegetace i městských lamp. Foto A. Bláhová

2 Netopýr nejmenší (*Pipistrellus pygmaeus*) je jeden z našich nejdrobnějších netopýrů (má hmotnost okolo 3–5 g). Je více vázán na okolí vodních ploch než jeho příbuzný netopýr hvízdavý (*P. pipistrellus*). Hlavní složku potravy netopýra nejmenšího tvoří dvoukřídlí, např. komáři. Foto H. Jahelková

našich druhů netopýřů, netopýřů Středního východu a Afriky, o netopýřích ekto-parazitech, o druhovém složení společenstev netopýřů žijících na území našich velkých měst nebo o aktivitě a ekologických parametrech netopýřů některých jeskyní Moravského krasu. Poslední kapitola podává na 80 stranách bibliografii literatury vztahující se k netopýřům České a Slovenské republiky, která má několik oddílů (originální práce, knihy, abstrakty z konferencí apod.) a zahrnuje 1 693 titulů. Na knize A tribute to bats se podílelo 35 autorů textů a 16 autorů fotografií.

Platí-li hodnocení uvedené na začátku, že jde o mimořádnou knihu, je to především zásluhou prvního editora, prof. Ivana Horáčka. Podařilo se mu shromáždit úctyhodný počet příspěvků, které dokládají vysokou úroveň české a slovenské chiropterologie v evropském i světovém měřítku, zejména uvážíme-li počet obyvatel a velikost našich dvou sousedních republik. Kromě toho se I. Horáček na publikaci významně podílel i jako autor. Kniha je zajímavá obsahem i formou a může oslovit i jinak zaměřené zoology nebo čtenáře vůbec, nejen odborníky na danou skupinu. Hlavně ale splnila nejdůležitější poslání, tj. že sehrála roli jakési výkladní skříně země pořádající dvě mezinárodní setkání odborníků, z nichž to první bylo jedno z největších svého druhu.

Při kritickém pohledu má recenzovaná publikace samozřejmě také určité nedostatky. Předně mohl být zařazen samostatný oddíl týkající se ochrany netopýřů v ČR a na Slovensku, a to jednak ve srovnání s ochranou těchto savců v jiných státech, jednak ve srovnání s ochranou jiných složek bioty. Zařazení kapitol o ochraně do historie nepovažují za šťastné, kromě toho nepostihují celou problematiku ochrany netopýřů, jejich úkrytů a dalších složek životního prostředí. Dále jsou v knize určité nepřesnosti, které vyplynuly z toho, že z časových důvodů nebylo možné, aby byly všechny texty revidovány po stránce jazykové. V poděkování na konci knihy je sice jmenován jeden zkušený český zoolog – překladatel a jeden anglický rodilý mluvčí, zároveň se však editoři omlouvají, že tito pánové dostali ke kontrole jen část budoucí knihy. Časové důvody vedly také k tomu, že jednotliví autoři nebyli vzájemně informováni o tom, co budou psát.

Přestože editoři odvedli obrovský kus práce, nepodařilo se jim zabránit drobným nesrovnalostem. Tak např. v závěru kapitoly o netopýřech Egypta, která je založena především na publikaci z r. 1972, se píše, že o aktuální situaci pojedná kapitola o netopýřech východního Mediteránu. Taková kapitola ale v knize není, přestože během posledních let vyšlo na toto téma několik

publikací českých autorů. Že se kapitola v knize neobjeví, pisatel o egyptských netopýřech nevěděl. Z nesrovnalostí uvedme ještě, že zásadní předválečné dílo je Eisentrautova kniha z r. 1937, nikoli článek z r. 1936 (str. 31), zoolog na fotografii vedle J. Kratochvíla a A. Kolba je H. M. Steiner, nikoli J. Niethammer (viz str. 48), na jiném snímku je vedle W. Bogdanowicze A. Punt, nikoli J. D. Pye (str. 52). Domnívám se také, že i mimo kapitolu podávající přehled netopýřů a vrápenců České republiky a Slovenska mohly být u některých fotografií jmenovitě uvedeny příslušné druhy, zejména pro ty čtenáře, kteří nejsou odborníky na savce řádu letouni. Ale dosti připomínek. Kniha je cenná především tím, že podává unikátní soubor informací, jaký dosud nebyl veřejnosti předložen u nás ani v zahraničí. Má i historickou hodnotu, protože shrnuje celou bibliografii o dané problematice. Především ale je nezbytným vodítkem pro všechny, kdo se zabývají nebo hodlají zabývat výzkumem a ochranou netopýřů, a to nejen na území České a Slovenské republiky.

Publishing House LESNICKÁ PRÁCE, s. r. o., Kostelec nad Černými lesy, 2010, 400 str. Cena neuvedena
Zájemci mohou psát na: www.ceson.org

Pavel Burgert

FAUNISTICKÉ ZPRÁVY

Zajímavé faunistické údaje z Jičínska v díle Karla Václava Raise

Sběr hmyzu a přírodnin obecně dnes již nepatří ke kratochvílím školní mládeže. Že tomu tak nebylo vždy, nás ubezpečují vzpomínky starších kolegů, dále do minulosti nás pak mohou dovést písemné zmínky, které nacházíme i v krásné literatuře. Při troše trpělivosti nám mohou taková svědectví pomoci při rekonstrukci podoby krajiny a v některých případech lze vyvodit i některé zajímavé faunistické údaje.

Bělohorský rodák Karel Václav Rais (1859–1926) publikoval r. 1906 ve 25. ročníku tehdy populárního Malého čtenáře na pokračování povídky Na brouky. Hlavní hrdinové díla, tři jičínské gymnazisté, se vydávají začátkem června na Veliš a Loretu za účelem sběru hmyzu. Topografická přesnost popisu cesty nemusí překvapovat – Rais sám v letech 1870–77 v Jičíně studoval. Zajímavý je však výčet hledaných druhů, z nichž zaujme především „nitens“ (střevlík lesklý – *Carabus nitens*, výslovně odlišený od *C. auronitens*) lokalizovaný do okolí Lorety a dále pak „měsíčník“ (výkalník pečlivý – *Copris lunaris*) lovený na úpatí Veliše. Pro ukázkou uvedme i „španělskou mouchu“ – puchýřníka *Lytta vesicatoria* ve Vokšicích nebo cvrčka polního (*Gryllus campestris*) chytaného v úvoze cestou k Loretě, které bychom dnes na sledovaném území hledali marně.

Jestliže se zamyslíme nad Raisovými podivuhodnými entomologickými znalostmi, zahlodá v nás pochybnost, jestli nepoužil nějaký starší podklad, z něhož by údaje opsal. V době vzniku povídky byl již k dispozici Lokajův Seznam brouků Českých (1868), který např. *C. lunaris* i *C. nitens* z Jičínska uvádí. Autorem záznamů je

Vilém Vařečka, snad jeden z Raisových pedagogů, kterého má jako svého informátora též Ladislav J. Čelakovský v závěrečném svazku Prodomu květeny České (1883). Překvapení se však dočkáme, když při studiu Raisových pamětí (1928) nalezneme zmínku o sběru rostlin i hmyzu z dob jičínských studií, je zde zopakován i údaj o výkalníkovi *C. lunaris*, což svědčí o autorově zálibě ve sběru přírodnin.

Obraz Jičínska se můžeme pokusit doplnit snad ještě údaji z pamětí Antala Staška (1843–1931), který zde rovněž studoval. Jeho orientace je však více politická a kulturní, a proto se musíme spokojit s lakonickým upřesněním podoby Čeřovky, kterou Raisovi gymnazisté navštívili, coby „překrásného, bujnou zelení porostlého kopce.“

Že záliba ve sběru hmyzu nebyla vlastní pouze jičínským gymnazistům, nás ujišťuje již zmíněný Emanuel Lokaj (1822–80), který předkládá údaj o krasci třeshňovém (*Anthaxia candens*): „... U Prahy za Žitnou branou u bašt od žáků gymnasiálních as 20 expl. chyceno...“ O možném zhozném dopadu podobných zálib nás informuje Jan Oberberger (1892–1964), který v Kapitolkách zmiňuje ničení populace tesařka alpského (*Rosalia alpina*) na Bezdězech prováděné studenty lesnické školy v Bělé.

Využívání údajů z krásné literatury k rekonstrukci přírodního prostředí není v naší přírodovědě obvyklé. Uváživá kombinace pramenů a jejich rozumná kritika však může přinést zajímavé skutečnosti.

1 Tři jičínské gymnazisté při výpravě za brouky, jak je pro Raisovu povídku Na brouky (časopis Malý čtenář v r. 1906) ztvárnil Adolf Kašpar (1877–1934).